

איש על העדה

משה יודע כי קרבו ימיו למות. הקב"ה אומר לו זאת (במדבר כז יב-יג): "עלה אל הר העבירים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל... וְנִאֲסַפְתָּ אֶל עַמִּיךָ גַם אֶתְּהָ כַּאֲשֶׁר נִאֲסַף אֶהְרֹן אַחִידֶךָ". או אז פונה משה אל הקב"ה ומבקש שימנה לו יורש: "יפקד ה' א-להי הרוחת לְכָל בְּשָׂר - אִישׁ עַל הָעֵדָה". זהו מנהיג "אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֵיהֶם... וְלֹא תִהְיֶה עֵדֹת הִ' כְּצֵאתָן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה".

הדימוי המתאר את המלך כרועה מצוי בכל הרבדים של המקרא. ללא רועה, תשתלט על העדר אנרכיה, והוא יהיה חשוף לסכנות קשות, לעשבים רעילים, לפצעים וחבלות, ומעל לכל כדברי המשנה (בבא מציעא ז, ט) ל"מְשַׁלַּח זְאֵבִים", לסכנות הטורפים הפוליטיים מבחוץ. אך לפעמים המושיע הופך לפושע: על רועים אלה, "הָרְעִים הָרְעִים אֶת עַמִּי", מפנה ירמיהו את חיצי תוכחתו (כג, א): "אֲתֶם הַפְּצַתֶם אֶת צִאֲנֵי וַתַּדְּחוּם וְלֹא פָקַדְתֶם אֹתָם". המפקד לא פיקד, או – בלשונו המודרנית – לא תפקד, ובגין כך, "הִנְנִי פֹקֵד עָלֵיכֶם אֶת רֵעַ מַעֲלָלֵיכֶם". ברכת המנהיגות יכולה להיחפך לקללה לצאן, ועל כך ייקרא המנהיג לדין בפני הקב"ה, הרועה העליון.

* * *

בפרשת שופטים שבספר דברים נעמוד שוב בפני שאלת ההנהגה. שם נעמוד בפני מכלול של מצוות פוליטיות על פרטיהן. האחריות הפוליטית תתחלק בין המלוכה, השופטים, הכהונה והנבואה. שם נעמוד גם על הסכנות האורבות למוסדות אלה, מוסדות העלולים להיחפך למסודים. מעל לכל, נמצאת בסכנת הסתאבות המלוכה. רבי שלמה אפרים לונטשיץ, שהיה רב ודרשן בפראג בראשית המאה הי"ז, דיבר בעקבות הכתוב על שלוש הסכנות הקלאסיות האורבות לכסא המלוכה. בפירושו הקלאסי "כלי יקר", כותב הוא שהכס"א הוא צופן בראשי תיבות לשלושת המוקדים של המלוכה במשך הדורות: כסף, סוס, אישה. אלה הם העושר הנאסף בעושיק, המיליטריזם המסתמך על הסוס - הטנק של העולם העתיק, והתאוה הגוזלת בנות ממשפחותיהם ונשים מבעליהם. רבות הן הדוגמאות למכלול השחיתויות הללו, בתולדות האנושות. אחת מהן, המצויירת באירוניה רבה במקרא, היא ממלכת מדי ופרס של אחשורוש, מלך המלכים, כפי שכינה את עצמו. לא כך חייבת להיות ממלכת ישראל: "רַק לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוּסִים וְלֹא יִשִּׁיב אֶת הָעַם מִצְרִימָה לְמַעַן הִרְבּוֹת סוּס... וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נְשִׁים... וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד" (דברים יז, טז-יז).

* * *

ההגות היהודית מדברת על סכנות נוספות. על אחת מהן כותב הרמב"ם ב"משנה תורה" שלו. בהלכות תשובה מונה הרמב"ם את עשרים וארבעה האנשים החוטאים כנגד עקרונות היהדות, ובגין כך אין להם חלק לעולם הבא. בין חוטאים אלה מצויים האפיקורסים והכופרים, דבר התואם את תורת העיקרים הקלאסית של הרמב"ם. אולם, אליהם מתווספות כאן דמויות אחרות. אחת הדמויות הללו, מייצגת את "מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים, זה הרודה צבור בחזקה, והם יראים ומפחדים ממנו. וכוונתו לכבוד עצמו, וכל חפציו שלא לכבוד שמים, כגון מלכי העכו"ם" (הלכות תשובה ג, יג). דבר זה פלא הוא! יחד עם הכופרים הדתיים, מופיעה כאן הרודנות והטוטליטריות, כפוגעת בעקרונות היהדות. הוקעת הרודנות הופכת כאן לאחד מעיקרי היהדות החשובים ביותר. כפי שאנסה להראות עתה, מקורה של תפיסה זאת מצויה בספר יחזקאל ובעקבותיו בדברי חז"ל.

* * *

כל אדם משכיל שמע וודאי פעם על ספר קלאסי מופלא שקריאתו בלתי אפשרית ללא ליווי של מדריך צמוד, בכתב או בעל פה: הקומדיה האלוהית של המשורר האיטלקי הגדול דַנְטֵה אֶלִיגֵרִי. ספר זה מתאר מסע אל העולמות שמעבר. החלק הראשון בספר, הדרמטי ביותר מתאר את המסע לגיהנום, לתופת. מסע מעין זה, אולי הראשון בסוגו, תואר באופן מופלא על ידי הנביא יחזקאל (פרק לב). בפרק זה, כבמקבילה בספר ישעיהו (פרק יד) מתוארים הגיבורים, בייחוד גיבורי מצרים, השוכבים בשאול. המצרים כידוע, פיתחו פולחן מתים עשיר. הם דאגו למצבם של המתים אחרי מותם, על ידי האוכל, הכלים והתכשיטים שהניחו בקבריהם. בניגוד לכך, מתאר יחזקאל את השוכבים בשאול לא לפי רכושם אלא לפי מעשיהם. הגיבורים נקברו כשחרבם תחת ראשם. זהו לכאורה מבטיח את מצבם המאושר, בעוד שהמנוצחים שוכבים מדוקרי חרב. יחזקאל רואה לפניו עולם הפוך. השאול אינו משקף את ההצלחה בעולם הזה. גיבורי הרשע "בְּתוֹךְ חֲלָלֵי חֶרֶב וְפְלוֹי" (לב, כ). דווקא הגיבורים ישכבו בשאול ויסבלו בו את הצער ואת הבושת של חללי חרב שאין להם ריפוי, ולא קורבנותיהם.

הנביא מתאר את אשר הוא רואה בתופת: "שָׁם אֲשׁוּר וְכָל קַהֲלָה... שָׁם עֵינָם וְכָל הַמּוֹנֶה...". שָׁם מְשֻׁךְ תַּבַּל... שָׁמָּה אֲדוֹם מְלֻכִּיהָ וְכָל נְשִׂאֵיהָ... שָׁמָּה נְסִיכֵי צָפוֹן כָּלָם...". אכן את כל החילות הללו יפגוש ו"יִרְאֶה פְּרָעָה". "יִרְאֶה... וְנָחַם עַל כָּל הַמּוֹנֵי", יתנחם, חצי נחמה, כי הוא לא לבד שם. אכן הוא ימצא את עצמו בלוויתם של מלכים אדירים ויוצרי האימפריות הגדולות. הוא רואה את מדורי הגיהנום, ופזמון אחד מלווה אותו: "כִּי נִתְּנוּ חַתִּיתֶם בְּאֶרֶץ חַיִּים". האימה שהם הפילו לעולם, הפילה אותם לתופת. בעקבות כך קבעו חז"ל בתוספתא שכל מי "שנתנו חיתיתם בארץ חיים" אין להם חלק לעולם הבא. אכן, בכל דור ודור, קמים

רודנים חדשים. ותמיד יהיו כוהנים המבטיחים לנוהים אחריהם, לפעמים ילדים תמימים ומבוגרים טפשים, מפתחות לעולם הבא. על כך בדיוק ניבא יחזקאל. השאול המחכה לכם אינו בדיוק מה שציפיתם. הדלת שתפתח עם המפתח הקדוש, היא דלתו של התופת.

* * *

בצדק ראה הרמב"ם בהוקעת הרודנות והטוטליטריות ובמאבק נגדם עיקרון מעקרונות היהדות, הזכאי למקום מרכזי ובולט, ביחד עם י"ג העיקרים הקלאסיים! לפנינו הוקעת "הגיבורים" הגדולים שגרמו לצער תהומי ולדמעות אינספור במסעותיהם "עטורי התהילה", למן נמרוד ועד סטליון, ואלכסנדר מוקדון ונפוליאון בתוכם. אלא שיש להקיש מהיחסים הבינלאומיים לפוליטיקה הפנימית של המדינה היהודית. היהדות מתנגדת ל"מלכי העכו"ם" למלכות האליל אך גם לאליל המלכות. עלינו להוקיע את כל "מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים", להוקיע את הרודן, "הרודה צבור בחזקה, והם יראים ומפחדים ממנו". עלינו לשלול את המושל "וכוונתו לכבוד עצמו, וכל חפציו שלא לכבוד שמים". זהו המוקד החשוב ביותר של הדמוקרטיה, שלטון למען העם. כל פעולותיו של הממשל צריכים להיות מכוונים לטובתו של העם, ולא לטובתו או לכבודו של הממשל. המנהיג צריך לפעול לשם שמים, ואכן הוא עומד בפני הא-ל למשפט. זוהי גרעינה הנבואי של הדמוקרטיה היהודית.